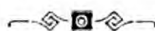

ІЗ ОПОВІДАнь ФРАНСУА КОПЕ.

Франсуа Копе (Corr  e) — один з популярн  ших сучасних письменник  в Франції, — поет, драматург і новел  ст, родився 1842 р., а в л  тератур   виступив в 60-их рр. — поезіями, в романтичн  м напрям  , але з ориг  нальною закраскою, що звернули на нього увагу в л  тературних кругах. В 1866 р. видав першу зб  рку своїх поезій *Le Reliquaire*, але вона усп  ху не мала; доперва третя зб  рка — *Poèmes modernes* (1869) здобула б  льшу популярн  сть, особливо у  м  щена там поемка „Ковальський ш  трайк“ (*La Grève des Forgerons*), переложена трохи не на вс   мови й рецитована без к  нця на р  зних вечерах (у Франції вона мала перейти п  втораста видан  , себто тисяч; у „В  стнику“ буде даний її переклад в одній з ближчих книжок). Разом з нею виставлена в  ршована одноакт  вка *Le Passant* дала славу Копе. К  лька поезій і драм на патріотичн   теми п  дчас франко-прус  ької в  йни док  нчили його популярн  сть. В 1884 р. він став членом француз  ької академ  ї.

Сей самий факт до певної м  ри вже характеризує творч  сть Копе: він не належав до новатор  в в л  тератур   і був письменником середньої публіки. Його писання мають романтичний закрий, але zarazом перейнят   сп  вчут  м до мас; моральна і соціальна закраска, досить р  дка серед нов  йших популярних француз  ьких письменник  в, — се його характерна прикмета; але соціал  зм його дуже далекий в  д всякого „радика  зму“, а мораль — в  д р  горизма, се буржуазний поет, хоч і в л  пш  м знач  н  ю слова.

Копе належить до дуже пл  дних письменник  в. Він видав 8 зб  рник  в своїх поезій, не рахуючи д  бн  йших р  чей, і 16 театральних п  с. В  д 80-их рр. він починає писати також багато прозою — маленьк   опов  дання й б  льш   пов  сти: *Une Idylle pendant le Siège*, *Henriette*, *Toute une Jeunesse*, *Le Coupable*, *Rivales*, *Contes en prose*, *Vingt contes nouveaux*, *Contes rapides*, *Longues et Breves*, *Les Vrais Riches*, *Mon Franc parler*, чотири сер  ї, *Contes tout simples*. На початок пода  мо три опов  дання з сер  ї *Contes rapides*. — *М. Г.*

I. Час спати!

(L' invitation au sommeil).

I.

Коли він був маленьким хлопцем, ще у тих добряг батьків, се була найприємніша хвиля дня.

Обід скінчив ся; мама постиравши церату подавала батькову чарочку, — він тільки сам один пив чорну каву, не через марнотратність і лакізмство, але тому, що він мусів дуже до пізна сидіти при писаню. І коли добряга солодив свою каву, — розумієть ся одніським кавальчиком цукру, — а вся сім'я засіла довкола круглого стола, мама, сороклітня жінка, ще сьвіжа, дивлячись неустанно на свого чоловіка ніжним і інтелігентним поглядом вірного пса — приносила свій кошочок з роботою. Три сестри, одна від одної на рік старша, подібні до себе, непорочно гарні, в сукенках з однакової матерії і з гладко зачесаним волосем, як дівчата без приданого, що не вийдуть замож, — починали обрубляти хустинки. А він, хлопчиско, наймолодший, Венямінок, сидючи на кріслі, на підложеній Біблії Руайомона in quarto, клав палату з карт. В липню, підчас довгих днів, засьвічувано лампу як лиш можна найпізнійше, а через відчинене вікно видно було вечірне літне небо, покрите філями бурних хмар і дім Інвалідів, цілий покритий золотою лускою, в огні заходу сонця.

Тому, що для травлення дуже зле писати зараз же після обіду, вони балакали з батьком трохи, щоб опізнити сю хвилю, коли він сїдав до своєї вечірньої роботи: переписування рахунків, по шість су за картку, для одного підприємця з кварталу. Бідний чоловік, з природи фантаст, з літерацьким хистом, що колись ще в студентській квартирі складав античні оди, стративши надію на аванс, зійшов на те, що переводив всі свої вечери на переписуваню технічним жаргоном: „розібрано і направлено замок... злагоджено колодку“ і т. д. і т. д. Але на хвилю він забував ся, балакаючи з жінкою і з доньками.

Було весело, бо якось в скромнім господарстві все йшло добре. Один купець із площі сьв. Сульпіція заявив най-

старший, високий Фані, артистці, котрої русяве, зачесане „по англійськи“ волосє було предметом мрій всіх учеників малярства з Salon-Corré, — свою охоту заплатити п'ятьдесять франків за її пастелю з „Дівчини на зеленій подушці“. Друга, Леонтина, „товкла“ по цілих днях свій Menuet de Boccherini. А грубенька Люїза, наймолодша, думала рішучо тільки про кокетерію. Чи-ж не говорила, що як би так дістати ірратифікацію на 15 серпня, то хотіла-б собі справити капелюшок, подібний до сього, який вона бачила у модистки при вулиці де Бак.

— Люїзо, моя дитино, — казав батько, — ти говориш про грушки на вербі!

Але мати думала про те серйозно. Як лише батько дістане ірратифікацію, то вона вже намітила на Пті-сен-Тома вовняну матерію, в добрім іатунку і дуже широку „для вас, на зимові сукні, мої панни“. І додавала поважно: „Се чиста вовна!“ так, як би бавовна ніколи не існувала і як би через неї тисячі неїрів не терпіли кілька віків неволі.

Нараз — в покою була вже майже ніч, — батько спостерігав, що його хлопчик засипляв схиливши голову на рамя, серед звалищ останньої картанної палати.

— Ой, ой, — говорив весело добрий чоловічisko. — Ходить сон коло вікон.

Чудесна хвиля! Ніколи не забуде про неї хлопчisko, що тепер вже сивий. Мати брала його на руки і він почував тверду бороду батька і сьвіжі уста своїх сестер, що всі по черзі дотикали ся його сонного чола; потім з розкішним чутєм омлівання він спускав головку на материне плече і чув невиразно лагідний голос — о! такий лагідний і повний ласки! — що шептав йому до уха: „А тепер час спатки!“

II.

Двайцять літ пізнійше був він поетом невиданим ще, студіював римованє і тоді зробив прогульку на село зі своєю дорогою Марійкою, модисткою, подібною до мадонни Кореджія, тільки в англійськім стилю.

Приїхавши, висївши з наймленого повоза і умістивши свій легкий клуночок в кімнаті гостинниці, вони обоє дуже

сьміяли ся з патенту учителя фехтунку в рамках, з оранжевого цвіту під кльошем, з великого як човен ліжка, з паперових тапетів, де повторяв ся без кінця набаб, що курив люльку на слоню. Коли-ж відчинили вікно, що виходило на село і побачили перед собою лісну дорогу, вохку і зелену, що тяглась попід каштанами, сї Парижане скрикнули з радости, і в своїм ентузіязмі з цілого серця цілували ся перед природою.

Два дни, два дни червневї, дуже горячі, наче в парни, кроплені короткими зливами, — вони жили так, ходячи по лісі від рана до вечера, а йдучи спати лишали вікно на-пів відчинене, щоб їх збудили зяблики.

І вони були такі щасливі, такі щасливі, що забували все своє минуле, і їм здавало ся, наче вони все жили в сій сільській кімнаті. Вона в неї вносила чар інтимности, гарна бльондинка, що вернувши з збиточного проходу кидала свою парасольку на покривало на ліжку і клала на кльош з оранжевими цвітами свій кокетний капелюшик іризетки.

Вона була першою і одинокою, яку він так любив щиро, до непамяти. Лагідна, мовчалива, повна любови, і така мила, з очима ніжно лукавими. Він дурів за нею, дурів від того запаху сьвіжости, яким віяло від неї, від тих дитячих слів, від іримасиків її уст, розсудних і поважних, коли була задумана. Вона його любила так наївно і коли його не бачила два дни, то писала листи незграбним, невправним письмом, листи повні адорації, повні чутя і ортографічних помилок!

Вже від давна він укладав зробити сю прогульку, і давно не міг. Чому? Тому, що свобода рідка, а також і з причини того тяжкого ворога, грошей, яких все не дістає. Але в кінци вони таки вибрались обоє одного гарного ранку. Вони їли артишоки зі сосом в альтанці оброслій настурциями, пили „reginglet“, що драпає в горлі, спочивали на вереті, дуже білій і дуже твердій; потім бігали на випередки по ліску, де вона збирала і їла ожини й суніці, а він, як який пастушок Теокріта, або субект зі склепу, вирізував ножиком свої букви і Марії на білій корі берези.

Але найприємнійша хвиля сих милих годин — хвиля, котрої згадка викличе спогади і в старости, в сорок чи пятьдесят лїт, коли він буде волочити за собою палицю інваліда по піску Птіт Прованс, — була коло одинацятї години вечером, в передодень від'їзду.

З причини, що була сильна злива, вони засидїлись перед коминим в кухні; він просушував свої грубі ловецькі черевики, вона порядкувала вязанку пільних квіток, котру хотїла забрати до Парижа. Потім вони пішли до своєї кімнати, де ще пустували якийсь час, і сьміялись, чуючи, як в сали на долині господар гостинниці штигулькаючи на ногу замикав віконниці. В кінци все затихло; дощ надстав, і вони почули себе нараз окруженими великою тишиною і глибокою самотою села в ночі.

Не говорячи нічого вона взяла одинокий ліхтар, поставила його на коминку перед темним і замазаним мухами зеркальцем, і розпочала свою нічну туалету. Він, спочивав у великій фотелю, заложивши ноги навхрест, і дивився на неї, занімівши від щастя й утоми.

І наче відгадуючи його гадки, вона йшла сідати йому на колїна, обіймала його своїми дрібними ручками, і дивлючись на нього зблизенька своїми милими і лагідними очима, що на-пів замикались до сну, як розпещена дитина, що хоче аби її колисали, вона говорила голосом слабим з утоми:

— А тепер час спатки!

III.

Нині він вже старий, — оповідач любовних історій, продавець мрій. Пятьдесят лїт туй-туй, волосє наче попїл з молоком, зморшки в кутах очей, жолудок зіпсований, — камінь за плечима, як то кажуть.

Сього рана прокинувшись з гірким смаком в роті, він прочитав оповіщенє про похорон, і зразу не схотїв іти на нього. Йти за домовиною чоловіка, яким погорджував, — по що ся гіпокризия? Се був „товариш“, без сумніву, — яке абсурдне слово! — але ледащо, запроданець.

Він одначе не може жалуватись на нього. Противно — без особистої користи, через уподобанє тільки, сей дневникар показував йому все симпатію, від котрої він червонів, хвалив його тактовно і навіть горячо боронив в злих днях. Вони не були приятелі, тим менче товариші, але подавали собі руки здибавшись припадком на вулиці, на „премієрах“. Отже він піде за похороном; він винен показати помершому сю чемність. І сього брудного й дощового падолистового ранку він обголив ся і убрав ся завчасу, поснідав на борзї — яйця не були сьвіжі, фі! — взяв фіякра, від якого заносило змоклим псом, і приїхав пізно до церкви, коли заупокійне богослуженє було вже майже скінчене.

— „Portez... armes! Presentez... armes!“ *)

І довбиш забубнив на похід.

Жовніри? звідки? Ах! так, правда, на катафальку лежить гоноровий хрест. Той, кого ховали, найшов його колись в болоті політичної інтриги, де нитки були так поплутані. І поет схиляючись підчас піднесеня сьвятих дарів, відчув стид за свою таку-ж червону стяжку.

Але коли вже прийшов, то й піде аж до кінця. Прощають небіщика. Він стає в ряді, кропить його сьвяченою водою і вертає до свого фіякра; похід рушає в дорогу через передмістє під дрібним і холодним дощем. Опісля на цвинтари вічна, нужденна, жалібна комедія: люде, що цілу дорогу сьміялись зі вчорашнього скандалу, роблять поважне або сумне лице і стають довкола отвореної могили; сьмішний оратор, що бреше як дентист, говорить про помершого в надії якоїсь реклами; а в куті сьвідоцтво доброї егізистенції небіщика, — його любовниця, ледащо неозначеного віку, для котрої жалоба служить наче стройом, а слези псують румянці на лиці.

Досить вже з нього, нервового чоловіка. Він предвиджує, що при виході треба ще буде стискати нечесні руки, тому він висмикаєть ся перед кінцем, і перекрадаючись поза величавим памятником — анонсом славного купця від новостей, утікає в пусту алею цвинтара.

*) Коменда до військової церемонії.

Дош не паде вже; але се небо з барвою саджі, се листе мертве в болоті, сі дерева чорні, що скапують на гроби, і сей вітер нездоровий, епідемістий, — се все таке понуре.

Одинокий поет відчуває нараз невгамований біль. Він думає, що вже не молодий, що не здоров, що жите його непевне, і що нічого, зовсім нічого не варта його слава, котрої завидують „товариші“, слава паперова. Він собі думає, що як його вложать до землі незадовго, то все буде так само, як і для сего безчесного чоловіка: та сама військова парада в церкві, такі самі рівнодушні люде у фіякрах, що розмовляють про свої дрібні справи, такий сам блазень в білій краватці, що пописуєть ся дурницями зі зворушенням вандрівного актора, підчас коли добрий приятель закриває його парасолем.

І він так переповнений смутком і знеохотою, що хотів би вже зараз умерти, аби се вже раз скінчилось, скінчилось таки зараз. О, як тут мабуть добре спочивати!

І у вітрі, що гуде і плаче, гойдаючи тисами, він наче чує відповідь на своє страшне бажане — слова, що нагадують йому чудові хвилі його життя, слова, які тільки чув від найдорожшої матери і від наймиліїшої дівчини:

„А тепер час спатки!“

II. За столом.

(A table).

Коли старший льокай, — ах! яка поважна фігура в просторій кашміровій камізолі, яке лице достойне і червоне, гарно обведене білими фаворитами, справді постава англійського льорда! — коли сей поставний льокай відчинив на ростіж обі половини дверей від сальону і оповістив гарним, низьким, співучим голосом, зарівно мелодійним як і повним поважання: „Обід пані графині поданий“, капелюхи складають ся на консольках, визначніші особи подають руки дамам і всі переходять до їдальні, мовчазливі, скуплені, наче на процесії.

Накрите розкішне. Кілько цвітів! кілька сьвітла! Кожий з запрошених найшов своє місце без труду: скоро

тільки він відчитав своє ім'я на блискучім картоні, в сій хвили великий льокай в шовкових панчохах ставляв за ним легенько м'яке крісло, значене графською короною. Чотирнадцятеро учасників, не більше: чотири молоді жінки глибоко декольтовані і десять мушкетерів, з родової аристократії або аристократії з заслуг, що на сей вечір поубирали всі свої ордери на честь заграничного дипломата, що сидить праворуч господині дому. Вязанки дрібних ордериків висіли на брильочках в дірках одежи; коло вилогів двох чи трьох чорних убрань полискували дияментові зьвізди; тяжкий командорський хрест висів на накрохмаленім переді одного генерала в червоній краваті. Що до дам, то вони виступили в повнім блиску своїх дорогоцінностей.

Елегантне, добірне товариство! І яка атмосфера добробиту віс у високій сали, в міру ogrітій і прикрашених на чотирьох стінах великими образами мертвої природи, в давнім, величавім стилі, з нагромадженими овочами, дичиною і ріжного рода припасами. Обслуга без стуку; слуги наче пересувають ся тільки по м'яких килимах, ключник вичисляє гостям на ухо назви вин дружним тоном, наче відкриває їм тайну, від якої залежить житє.

Після бульону, зарівно товстого, як і м'якого, що наповняв жолудок силою і сьвіжістю, — розпочалась розмова поміж сусідами. Безперечно се були зразу тільки банальні фрази, які вимінювано півголосом. Але яка чемність в мірних рухах! Кілько житливости в поглядах і усьмішках! Після Château Yquem розмова розгорілась. Сі старі, або по бійшій часті дуже дозрілі мушкетери, всі замітні уродженем або талантом, що жили багато і мали повно досьвіду і спогадів, були готові до розмови, а краса присутніх жінок додавала їм охоти блистїти, заострювала їх розуми, що чемно конкурували між собою. Блиснули гарні слова, полетїли нараз дотепи, потворились кружки по дві, по три особи. Славний подорожник, з брунатною церою, що недавно вернув з глибини пустинь, розказував двом сусідам про польованє на слонів, без нїякої фанфаронади, так спокійно, наче говорив про ловленє кріликів. Дальше знов тонкий профіль з білим волосєм славного ученого нахиляєть ся весело до графїні, стрункої і ясної блон-

динки, що його слухає сьміючись, — з молодими, здивованими очима, з нашійником з величавих ізмарагдів на шії незвичайної краси, наче у медичейської Венери.

Рішучо, сей розкішний обід заповідав ся приємно. Нудьга, сей частий гість великосвітських пирів, не з'являла ся при столі. Сі щасливці переживали розкішні години й уживали їх цілою силою, всіми чуттями. Але при сім самім столі, на його кінці, на найскромнішій місці, мовчав чоловік молодий, найменше визначний, найменше славний з у сіх тих, що там були, чоловік повний фантазії і мрій, один із тих фантастів — по часті філософів, по часті поетів.

Прийнятий у високім товаристві, завдяки своїй славі артиста, аристократ з природи, але без зарозумілості, не забуваючи свого походження з народа, він віддихав з роскошею сям цвітом цивілізації, що зветь ся добрим товариством. Він відчував лїпше й більше, ніж котрий иньший з того товариства, принаду жінок, розум мушчин, блискуче накрите і уряджене салі, аж до мягкого білого вина, в яким власне помачав свої губи — яке те все було незвичайне і добірне, і його радувало, що так гармонійно дібрало ся тільки гарних річей. Він наче плавав в купіли оптимізму. Він був рад, що на сім сумнім сьвітї бодай часами, бодай якась часть істот була майже щаслива. Коли-б лише вони були приступні для милосердя! Але певно сї вдоволені люде й були милосердні; кому вони заваджали, що злого робили? Як гарно й утішно думати, що для них жите було ласкаве, що в своїм погляді вони заховували все, або майже все те сьвітло солодке і радісне, сю усьмішку, що розхилила на половину їх уста, що вони поборювали, скільки лише се можливо, нечесні, а такі звичайно могуті потяги, підлі слабости.

Той, котрого названо „фантастом“, власне дійшов був доти в своїх роздумуваннях, коли старший льокай, поставний льокай, вийшов поважно з буфету, несучи на великім, срібнім полумиску торбета казочних розмірів, одну з тих феноменальних риб, які можна бачити тільки на старинних образах, що представляють чудесну довлю риб, або ще на виставі у Шеде перед рядом хлопчисків, що здивовані придушують кінець носа до шиби.

Обносять полумисок. Але скоро тільки фантаст положив собі на таріль кавалок великанського торбета, легкий морський запах викликав в його пам'яті, легкий до наглих зближень спогади про сю закутину бретонського побережжя й нужденне морське сільце, де він був засидів ся минулої осені по день осіннього зрівняння і де бачив скажені морські бурі. Він згадав нагло сю страшну ніч, коли човни не могли вплинути до пристані, ніч, котру перебув він на тамі, замішаний в громаду переляканих жінок, стоячи серед морських бризгів, що текли йому по лиці, і серед зимного й шаленого вітру, що наче хотів з нього здерти одержу. Що за жите тих бідних людей! Кілько там було вдів, молодих і старих, що раз на все наділи на себе чорну хустку і що досвіта виходили з дітьми, аби заробити на хліб, — о! тільки на хліб! — працюючи серед нудкого запаху теплої оливи в сардинарях. Він бачив у згадках церков, що домінувала над селом на урвистім березі із дзвінницею помальованою на біло, аби орієнтувати човни, що входять з повного моря в пролив межі підводними скалами; він нагадав також серед низенької трави на цвинтарі, вишптані худими вівцями, нагробні каміні, на яких так часто повторяла ся сумна напись: „Вмер на морі... вмер на морі... вмер на морі...“

Незвичайний торбет, найделікатнішого, найприємнішого смаку, і сос з морських раків, яким він був приправлений доказували, що графський кухар мусів слухати кухонних курсів в Англійській Кофейні і скористав з них. Яка наша цивілізація вироблена на тім пункті! Штука кулінарна має свої степені. Є доктори від печень, є бакаляври від сосів. Всі гості їли живо, з делікатними рухами, але не показували особливого уподобання, через добрий тон і делікатність.

Фантаст не мав вже апетиту. Він був гадками ще зі своїми Бретонцями, з сими моряками, що може бути й зловили сього величавого торбета. Він згадав ранок після бурі, сей похмурий і дощевий день, коли проходжуючись перед тяжкими валами олов'яної краски, побачив і пізнав під своїми ногами тіло старого моряка, батька родини, що три дні тому зник був на морі, — сього страшного

викидка морського, котрого вид так роздирав серце, з його сірим волосем топельника, повним піску і черепашок, киненого на беріг у водоростах і піні.

Сильний холод стиснув йому серце. Але льокай вже був зібрав тарілі, великанська риба зникла, і тимчасом, коли подавали другу страву, елегантні й веселі обідачі розпочали балаканку. Голод був вже трохи заспокоєний, вони оживлялись, говорили свободнійше. Появлялись легкі сьмішки. О! прегарна і граціозна компанія.

І фанаста, мовчаливого гостя, огорнув великий сум; бо все те, що достарчає праця і біль для роскоши і добробиту, стануло нараз в його уяві.

Для того, щоб сі люде могли в грудни сидіти тільки в самім фраку, для того, щоб сі жінки могли показати свої плечі і рамена, кальорифери розширяють по комнаті тепло весняного ранка. Але хтож достарчив камінного угля? Земляк засуджений на вічну пітьму, підземний робітник, що живе в ямі копальні. — Яке біле і сьвіже тіло сеї молодой дами, що так чудесно відбиває від рожевого шовкового станика. Але хтож виткав сей шовк? Чоловік-паук в Ліоні, вічно при роботі в заповітних домах Червоного Хреста. — У сеї молодой дами в ушках дві прегарні перли. Чисто орієнтальні! Якої прегарної опалізації, і майже зовсім кулисті! Перла, яку проковтнула Клеопатра, розвівши її попередно в оцті, і яка була варта десять тисяч великих сестерцій, не була чистійша. Але чи знає ся молода дама, як там на Цейльоні, на мілинах перлоплавов в Аріпо і Кондачі, Індійці з Індійської компанії хоробро нурияють в глибину на дванацять сяжнів в тяжких кам'яних стременах, що їх тягнуть у глибіню, з ножом у лівій руці, щоб було чим боротись з реками?

Але що там! Дами гарні і кокетні. Їдальня тепла і запашна. Можна тут весело обідати, будучи на-пів нагим і прегарно прибраним, фліртуючи зі своїм сусідом. Яка звязь, питаю я вас, може тут бути з чорним робітником, що копає пятьдесят стіп під землею, з нерухомим ткачем при варстаті, з дикуном, що скаче в море і часом червонить його своєю кровю? І по що би хто думав про сі

сумні й погані річи? Яка нісенітниця! Тимчасом фантаста не покидає його уперта думка.

Від хвилі вже він випадково і механічно мняв на обрусі кавалок булочки, що лежав коло його таріля. О! ся ілюзорична пожива, зовсім незначна серед такого пиру. Можна було нагадати наївні слова великої пані, сказані прозголоднілих: „Нехай ідять бріюші!“ А тимчасом се гарне тістечко — се також хліб, хліб зроблений з муки, що знов зроблена зі збіжа. Мій Боже, дійсно се хліб, зовсім щиро, се хліб, так як і селянський бохонець, як жовнірський комісник; і щоб він міг прийти сюди, на стіл багатих, треба було терпеливої праці многих бідних.

Селянин орав, сїяв, збирав. Він ходив за плугом і волочив лепку землю під студеним осіннім дощем; він будив ся в ночі, коли гриміло, повний страху о свою ниву; він дріжав дивлячись на сині градові хмари; він виходив, висохлий і чорний з надмірної праці і поту, на жнива.

І коли старий мельник, покритлений від ревматизму, що дістав серед річної мраки, прислав муку до Парижа, ринкові траґарі у великих білих капелюхах поприносили тяженні міхи на своїх широких плечах, і ще останньої ночі, в пекарських пивницях робітники мучились аж до раня.

Так, дійсно! Ся булка, пімнята в задумі його білими руками патриція, коштувала всіх тих висилень і трудів.

Непоправного фантаста наче обпутало. Присмаки сього пира нагадують йому лише людські терпіння. Як раз тепер льокай наляв йому чарку шамбертіна*), і хиба се не нагадало йому знов, що гутники-склярі дістають сухоти через видуванє бутельок?

Але-ж се сьмішно! Він знає добре, що сьвіт вже так уладжений! Економіст сьміяв би ся йому просто в лице. Чи може він випадком став соціялістом? На сьвіті будуть все багаті і бідні, так як будуть все люде прості і горбаті.

Зрештою сї щасливі, яких він бачить перед собою, не без права стали ними. Се не зовсім звичайні любимці золотого телця, еґоїстичні й грубі. Сей великий

*) Найліпший рід бургундського вина.

пан, що сидить на першій місці, носить з честю і гідно імя, вмішане у всі славні події Франції. Сей сивовусий генерал — се герой, що з неустрашимостю Мірата атакував Резонвіль. Сей маляр і сей поет служили вірно штуці й красі. Сей хемік, прославлений своїми творами, що вступив в жите як фармацевт, а нині учений сьвіт слухає його як оракула — се просто теніяльний чоловік. Сі благородні дами — великодушні і добрі, відважно всувають свої гарні ручки часто в самі глибини нужди. Для чого-ж сі вибрані люде не могли-б мати виїмкових утіх?

Він, фантаст, сказав собі, що був несправедливий. Се були старі софізми, добрі для передміських кліюбів; вони тепер збудились в його памяти і обманули його. Чи се можливо? Йому стало стидно за себе.

Але обід наближається до кінця, і тимчасом як льокай наливає чарки останній раз шампаном, запановує мовчанка. Гості почувають утому від травлення, що тепер розпочинається. Фантаст оглядає їх по черзі, і всі ті лиця мають вираз пересилена і лютої, що його непокоїть і знеохочує. Якесь темне, невимовне чутє, — але таке гірке! — протестує як ніколи, на глибині його серця, против сього пиру. І коли в кінці встали з-за стола, він поетаряє собі по тихоньки, уперто: „Так! вони в своїм праві... Але чи знають вони, чи знають вони добре, що їх розкіш зроблена з стількох нужд?... Чи думають коли про се?... Чи думають також так часто, як би потреба?... Чи думають?“

III. Ходаки малого Вольфа.

(Les sabots du petit Wolff).

Різдвяне оповіданє.

Був раз — вже так давно, що цілий сьвіт забув коли, — в однім місті північної Європи, котрого назва така трудна до виговору, що ніхто собі її не пригадує, — був раз малий хлопчик семилітний, на імя Вольф, сирота без батька й матери, тягар старої тітки, людини суворої і скупой, що ніколи не цілувала свого сестрінка, тільки

на Новий Рік, і що тяжко зітхала з жалю, коли подавала йому ложку страви.

Але бідний хлопчина був такої доброї вдачі, що навіть любив стару, хоч і сильно бояв ся її і не міг без дрозі дивитись на велику бородавку, прикрашену чотирма сивими волосками, яку вона мала на кінці носа.

Задля того, що ціле місто знало, що тітка Вольфа має власний дім і золотом набиту стару вовняну панчоху, вона не сьміла посилати свого свояка до школи убогих; але аби дістати знижку платні, вона так надокучала учителеви, котрий учив малого Вольфа, що сей недобрий педант, злий на те, що має в класі ученика так зле одягненого і так лихо оплаченого, казав йому дуже часто і зовсім несправедливо чіпляти картку на плечи й осячі уха, і під'юджував на нього його товаришів, самих синів заможних міщан, так що вони зробили собі з сироти понихача.

Бідний хлопчина був отже дуже нещасливий, і коли мали надійти Різдвяні сьвята, ховав ся по різних кутках, щоб плакати.

На сьвятий вечер учитель мав всіх своїх учеників повести на нічне богослуженє і повідводити потім до батьків. Але що зима того року була дуже остра, а від кількох днів ще впало було дуже багато снігу, всі школярі поприходили тепло позадягані і пообвивані, в шапках з кожущком, понасуваних на уха, в двох або й трьох кафтаннах, у волочкових рукавицях і добрих, грубих чобітках, на міцних підошвах. Тільки бідний Вольф явив ся дріжучи у своїй одежині, що носив у будень і в неділю, а на ногах мав тільки штрасбурські панчохи та тяжкі ходаки.

Недобрі товариші, дивлячись на його сумну міну і сільську неповоротність, робили на його адресу тисячі жартів; але сирота був так зайнятий хуханєм на пальці і так докучало йому відмороженє, що не звертав на них уваги. І громада хлопчисків, йдучи парами з учителем на чолі, пустила ся в дорогу до парохіяльної церкви.

Мило було в церкві, що сїяла сьвітлом. Школярі, розвеселені лагідним теплом, скористали з гомону орґанів і співу, щоб балакати півголосом. Вони вихваляли свої вечері, які їх чекали дома. Син бурмістра видів, заки

вийшов, величезну гуску, так натикану труфлями, що виглядала вся в плямах, як леопард. У старшого асесора була ялинка в скринці, а на її гильках висіли помаранчі, солодощі і паяци. А кухарка нотаря прип'яла шпилькою на плечах торочки від свого чіпця, що робила тільки в дні піднесеного настрою, коли була певна, що їй удасться її славна леґоміна.

А потім школярі говорили також про се, що їм принесе маленький Ісус, про се, що він повкладає їм до черевиків, які всі вони, розуміється, не забудуть поставити в коминик, заки ляжуть спати, — і в очах тих урвritelів, веселих, наче громадка мишей, блищала вже задалегідь радість побачити, прокинувшись, рожевий папір пуделка з чеколядками, батальон олов'яних жовнірів уложених в пуделку, менажерію, що пахне покостованим деревом, і величавих паяців прибраних в пурпур і золотий ших. Малий Вольф знав добре, з досвіду, що його стара скупарка тітка пішла його спати без вечері; але з наївності, певний того, що цілий рік був такий чемний і пильний, як тільки міг, він надіявся, що маленький Ісус на него не забуде, і він рішив завчасу поставити свої ходаки в попіл огнища.

Нічна служба божа скінчила ся, вірні виходять, нетерпеливо чекаючи сьвятого вечера, і громада школярів, все парами, за педагогом, вийшла з церкви.

В притворі, на кам'яній лавці, над якою йшла в гору їотицька ніжа, сидячи заснула якась дитина, дитина одягнена в білу вовняну сукенку, з босими ніжками, хоч мороз доскулював добре. Се не був жебрачок, бо його одяг була чиста і нова, а коло нього на землі лежали в платині: трикутник, сокира, гибель і иньші прибори теслярського хлопця. Освітлене світлом зізд його лице з зажмуреними очима мало вираз божеської роскоші, а його довге, русаве і кучеряве волосє блистіло наче німб довкола чола. Але прикро було дивитись на його дитячі ніжки, посинілі з зимна в сю остру грудневу ніч. Школярі добре одягнені й узуті на зимовину перейшли рівнодушно по-при незнайому дитину; навіть кількох з них, синів найвизначніших мешканців міста, кинули на сего волоцюгу погляд,

в якім можна було читати всю погорду богатих для бідних, ситих для голодних. Але малий Вольф, виходячи з церкви останнім, задержався сильно зворушений перед гарною, сплячою дитиною.

— Ох! — сказав до себе сирота. — Ото страх! Сей бідний маленький ходить зовсім без обуви в таку остру пору... Але, що ще гірше, він не має навіть черевика, ані ходака, аби лишити, як засне, щоби й йому малий Ісус вложив в нього, щось для улекшення його нужди!

І йдучи за поривом серця, Вольф скинув з правої ноги ходак, положив його перед сплячою дитиною, а сам, як вже міг, то на одній нозі, то намочуючи в снігу свою панчошу, вернув ся до тітки.

— От непотріб! — крикнула стара, сильно розлючена, побачивши роззутого. — Що ти зробив з своїм ходаком, негіднику?

Малий Вольф не знав брехати, а що тремтів зі страху побачивши, як сиві волоски на носі язї трясли ся, він спробував затинаючись оповісти свою пригоду. Але стара скупарка вибухла страшним сьміхом.

— А! пан роззуваєть ся задля жебраків! А! пан дає з пари один ходак якомусь обідранцеві! Се щось нове. Коли вже так, то я поставлю в коминак той ходак, що ще лишив ся тобі, і Ісус, я тобі кажу, покладе в него сеї ночі щось, чим можна буде витовкти тебе, як збудиш ся... А завтрішній день пробудеш тільки на сухім хлібі і воді... Побачимо, чи на другий раз будеш ще давати свою обув першому-ліпшому волоцюзі!

І давши бідному хлопчині кілька штурханців, недобра жінка казала йому лїзти на піддаше, де було його мешканє. Дитина, в розпуці, лягла в пільмах і скоро заснула на своїй подушці, змоченій слезами. На другий день досвіта, коли стара прокинувшись з зимна і здригаючи з катару, зійшла в долішню кімнату — о чудо! — побачила, що великий коминак був повний прегарних забавок, пуделок з добірними цукорками, богатствами всякого рода; а перед усіма тими скарбами — ходак з правої ноги, що її сестрінок дав був малому волоцюзі! Він стояв коло дру-

того ходака, з лівої, який вона поставила туди сеї ночі, і де збирала ся покласти вязанку прутів.

І коли Вольф прибігши на крик тітки, стояв щиро причарований пишними подарунками Ісуса, з надвору доніс ся голосний сьміх. Жінка і дитина вийшли, аби довідатись, що се значило, і побачили всіх кумашок зібраних коло міської керниці. Що там стало ся? О! щось дуже забавне і дуже незвичайне! Діти всіх богачів міста, котрим їх батьки хотіли зробити несподіванку як найгарнішими подарунками, найшли в своїх черевиках тільки різки.

Сирітка і стара жінка, згадавши про всі ті багатства, що були в їх коминку, почули великий перестрах. Але в сій хвили надійшов отець парох зі зворушеним обличчям. Понад лавкою, що стоїть в церкві коло дверей, саме в сій місци, де вчора дитина в білій одежі з босими ногами, не уважаючи на великий мороз, оперла була свою сонну голову, сьвященник побачив золотий круг на старих камінях.

І всі набожно перехрестились, зрозумівши, що ся гарна спляча дитина, яка мала коло себе теслярські прибори, був сам Ісус з Назарета, що став був на одну годину таким, яким він був тоді, коли працював в дому своїх батьків, і всі поклонились перед сим чудом, яке Бог схотів зробити, щоб нагородити віру і милосерде дитини.

З французького переклала

Марія Трушевська.

